

Herkes İçin Geçerli Uygun Değerleri Belirlemek ve Öğretmek Mümkün mü? Değer Eğitimi Yaklaşımları Bağlamında Bir Değerlendirme

Is it Possible to Specify and Teach Acceptable and Appropriate Values for All? An Evaluation in the Context of Values Education Approaches*

Mahmut ZENGİN**

Öz. İnsani varlık alanına özgü bir kavram olarak değer/ler, siyasetten iş dünyasına, eğitimden medyaya kadar hayatın birçok alanında üzerinde durulan önemli bir konudur. Büyük bir değişim ve dönüşüm yaşayan dünyanın yeni şartları, değerlerin öğretilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmış ve eğitim kurumlarının bu konuda çeşitli sorumluluklar üstlenmesi gündeme gelmiştir. Ancak pozitivist bilim anlayışının bir yansıması olarak eğitim çevrelerinde “okullar değerleri öğretmeli mi?” meselesi tartışılmış, daha sonra bu tartışmaların mantıklı ve gerçekçi olmadığı anlaşılmış, ardından da “okullar değerleri nasıl öğretebilir?” konusuna odaklanılmıştır. Bu noktada okulların hangi değerleri/kimin değerlerini öğreteceği, herkes için geçerli uygun değerlerin belirlenip belirlenemeyeceği meseleleri önemli bir tartışma alanını oluşturmuştur. Bu tartışmaların bir sonucu olarak da değerler eğitiminde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Herkes için geçerli uygun değerleri belirleme ve öğretmenin imkânını çeşitli açılardan değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada “değer” kavramı üzerinde durulmakta, değerler eğitimi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkaran gelişmeler ele alınmakta, uygun değerlerin belirlenmesinde uzlaşmayı güçleştiren bir konu olarak değerlerin kaynağı sorunu irdelenmekte ve okullarda değerler eğitiminin nasıl dizayn edilebileceğine dair genel bir çerçeve sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değerler, değerler eğitimi, ahlak eğitimi, karakter eğitimi.

Abstract. Value(s), as a concept which is related with the realm of human existence, is an important theme accentuated in many fields of life from politics to business and from education to media. The world's new conditions of great change and transformation have revealed the need to teach values and it has come to the point that educational institutions undertake various responsibilities in this regard. However, as a reflection of the positivist understanding of science, the issue of “should schools teach values?” was discussed in educational community, then it was understood that these discussions were not reasonable and realistic, and then the focus was “how can schools teach values?” At this point, the issues of which values/whose values schools teach and whether the appropriate values for everyone can be determined have generated important discussions. As a result of these discussions, different approaches emerged in the teaching of values. This study aims to evaluate the possibility of specifying and teaching of acceptable and appropriate values from various aspects. In this study, the concept of “value” is emphasized, developments that reveal values education as a necessity are discussed, the problem of the source of values as a subject that makes compromise difficult in determining appropriate values is examined and a general framework about how to design values education in schools is presented.

Keywords: Values, values education, moral education, character education.

Toplumsal Mesaj. Bu çalışmada “değer” kavramı üzerinde durulmakta, değerler eğitimi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkaran gelişmeler ele alınmakta, uygun değerlerin belirlenmesinde uzlaşmayı güçleştiren bir konu olarak değerlerin kaynağı sorunu irdelenmekte ve okullarda değerler eğitiminin nasıl dizayn edilebileceğine dair genel bir çerçeve sunulmaktadır.

Public Interest Statement. In this study, the concept of “value” is emphasized, developments that reveal values education as a necessity are discussed, the problem of the source of values as a subject that makes compromise difficult in determining appropriate values is examined and a general framework about how to design values education in schools is presented.

* Bu makale, 19-21 Haziran 2014 tarihlerinde Atatürk Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen “Uluslararası İnsani Değerlerin Yeniden İnşası” adlı sempozyumda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü, zengin@sakarya.edu.tr

1. GİRİŞ

Yaşadığımız çağda iletişim ve teknoloji imkânlarının gelişmesinin bir sonucu olarak farklı toplumların birbirleriyle daha fazla ilişki içerisinde olduğu bir gerçektir. Küreselleşme olarak ifade edebileceğimiz bu durum birçok alanda önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişim süreci, insanlara ve toplumlara siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan önemli kazanımlar ve fırsatlar sunduğu gibi bir takım sorunları ve meydan okumaları da beraberinde getirmiştir. Arabacı'ya (2007) göre, bu küreselleşme olgusunun bir de değerler boyutu bulunmaktadır ki, toplumların mevcut değerlerinin yerine kendi değerlerini teklif etmektedir. Bunun bir yansıması olarak da değerlerin anlam ve kapsamına dair değişimler kendini göstermekte, adalet, güven, saygı, sevgi gibi geleneksel değerlere vurgu ya azalmakta ya da bu değerlere yüklenen anlamlarda kaymalar olmakta, aynı zamanda demokrasi, insan hakları, özgürlük gibi yeni bir takım değerler ön plana çıkmaktadır.

Böyle bir durumda artık yetişmekte olan neslin daha önceki nesilden çok daha karmaşık bir durumla karşı karşıya olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Bu karmaşık durumla baş edebilmesi için çeşitli kurumlardan beklentiler de farklılaşmıştır. Bu bağlamda okul, öğrenci, öğretmen ve ailelerin bu süreçteki rollerinde de önemli değişimler beklenmektedir. Özellikle eğitim alanında öğrencilerin dünya ile etkileşimlerinde iyi ve doğru tercih yapabilecekleri ortamların ve programların hazırlanması bir ihtiyaç olarak sıklıkla dile getirilir olmuştur. Toplumsal değişim değerlerin yeniden ele alınmasını ve değer öğretiminin önem kazanmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Değer kavramı siyasetten iş dünyasına, tıptan akademiye, eğitimden medyaya kadar birçok alanda insanların üzerinde sıklıkla konuştukları kavramlardan birisi olmuştur. Değerlere dönüş, değerlere sahip çıkma, değerleri yaşatma gibi söylemlerle değerlere vurgu her geçen gün artmakta, her alan kendi perspektifinden bu konuyla ilgilenmektedir (Arslan ve Tunç Yaşar, 2006). Meseleye eğitim açısından baktığımızda da dünyada farklı isimler altında uygulanan ancak hepsi de genel çerçeve olarak aynı hedefe odaklanmış bulunan değerlerin eğitimi konusu ülkemizde de son yılların önemli ve güncel konularından birini oluşturmaktadır. Eğitim Şûralarında tavsiye kararları alınmakta ve bunların uygulanmasının önemi üzerinde durulmakta, öğretim programlarına değer eğitimi ile ilgili boyutlar eklenmekte, okulların ve öğretmenlerin bu süreçte sorumluluklar üstlenmesi beklenmektedir.

Bu çalışma, süregelen gelişmelerin bir sonucu olarak okullara değerler eğitimi ile ilgili yüklenmek istenen bu sorumluluğu farklı açılardan değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda okullarda değerler eğitiminin çerçevesini çizilebilmek için "değer" kavramının anlaşılmasına, değerler eğitimi ihtiyacı hissettiren gerekçelerin tespit edilmesine, herkes için geçerli olabilecek değerlerin tespit edilip edilemeyeceğine yönelik tartışma ve argümanların incelenmesine ihtiyaç vardır. Ayrıca değerler eğitiminin genel bir çerçeve olarak kapsamının ne olabileceği ve nasıl bir süreçle yürütülebileceğine dair bir bakış açısı da sunulmaya çalışılacaktır.

2. "DEĞER" KAVRAMI

Herkes için geçerli uygun değerleri tanımlamaya yönelik bir girişimin belli zorlukları olmakla birlikte bu konudaki analizlere zemin oluşturması için değer kavramını anlamaya ihtiyaç bulunmaktadır. Nitekim insan gerçeğinin bir olgusu olan değer kavramı, ahlak ve değerler üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda farklı boyutları ile inceleme konusu yapılmıştır. Değerlerin yapısı, kaynağı, işlevi, öznellik veya nesnellik gibi konular tartışılmış ve birbirinden farklı değerlendirme ve bakış açıları ortaya konulmuştur. Değerler konusundaki bu farklı bakış açıları nedeniyle değer tanımları da farklılık göstermektedir. Şimdi bu tanımlar üzerinde genel hatlarıyla durmaya çalışalım.

Değerler, genel bir çerçeve olarak insan davranışlarını belirleyen ilkeler, davranışları yönlendiren genel kılavuzlar olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda değerlerle ilişkisi olmayan hiçbir davranışın olmadığını belirtmek mümkündür. Örneğin, insanın dürüst olmasını ve dürüst davranmasını

belirleyen değer dürüstlüktür. Dürüstlüğün bir değer olarak kabul edilmesi kişiyi dürüst olmaya zorlamaktadır (Uysal, 2008; Halstead, 2005).

Değerler, aynı zamanda bir kişinin insanları, onların niyetlerini veya davranışlarını değerlendirirken başvurduğu kriterler, karar vermedeki referans noktaları olarak ele alınmaktadır. Bu noktadan bakıldığında değerler, değer yargılarında bulunduğumuz kriterleri ve değer yargılarının dayandığı ilkeleri ifade etmektedir (Güngör, 1998; Halstead, 2005). İnsanlara yardım eden bir kişiyi "iyi insan" olarak tanımlamamız iyiliği bir değer olarak kabul etmemiz ve bunu yapanları bu değerle nitelendirmemizle ilişkilidir. Bu bağlamda iyinin kendisi bir değer, bununla insanları nitelemek de bir değer yargısıdır (Uysal, 2008).

Veugers ve Vedder (2003: 379) ise, değerleri, neyin iyi neyin kötü olduğuna dayanan temel inançlar şeklinde ele almakta, değerlerin hıza dayalı kişisel tercihlerin ötesinde az ya da çok kişinin çevresiyle kurduğu ilişkiyi açık ve sistematik şekilde açıklayan inançlar olarak değerlendirmektedir. Sosyolojik açıdan ise genel olarak değer, kişiye ve gruba yararlı, kişi ve grup için istenilir, kişi veya grup tarafından beğenilen şeyler olarak tanımlanmaktadır (Aydın, 2011: 39).

Literatürde bu tanımlar dışında farklı tanımlar da bulmak mümkündür. Ancak bu tanımlardan hareketle değer kavramı hakkında şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür: Değer kavramı, insani varlık alanına özgü bir kavramdır ve yapıp eden bir varlık olarak insanın bütün yapıp etmeleri mutlaka bir 'değer' ile bağlantılıdır (Uysal, 2003). Bununla birlikte insanın eylem, tutum ve davranışlarının arkasında tek bir değer değil, bir değerler kümesi bulunur ve eylemler birbirleriyle ilişkisi bulunan değerlerin ortak sonucudur (Aydın, 2011: 44).

Aydın'a göre (2011: 42), fert ve toplum hayatında genel olarak değerler sırayla yargılar, normlar, kurumlar ve eylemler şeklinde dışa yansımaktadır. Bir uçta değerler, diğer uçta eylemlerin yer aldığı bir olgular dizini söz konusudur. Değerler yargılara, yargılar normlara, normlar kurumlara ve kurumlarda eylemlere dönüşür. Bu şekilde değer fiilen gerçekleşmiş olur.

Konuyu biraz daha açmak gerekirse, değerlerin soyut bir olgu olmaktan çıkıp ilk somutlaşmaya başladığı yer yargılardır. Bu bağlamda "adalet iyi bir şeydir" örneğinde olduğu gibi bir şeyin iyi, güzel gibi kavramlarla ifade edilmesi değerlerin yargıya dönüştüğünü gösterir (Aydın, 2011: 42). Belirli şartlar içinde toplum üyelerinin neleri yapıp yapmayacaklarını gösteren kurallar olan normlar, değerlerin dışa yansımalarının ikinci aşamasıdır. Normlar bir nevi değerlerin sosyal hayatta somutlaşmış biçimlerini ifade etmektedir (Arabacı, 2007: 302). Normlar bir kanaat veya yargı belirtmenin ötesine geçerek bir şeyin yapılması veya yapılmamasına yönelik mükafat ve cezaya işaret eder. Örneğin, insan hayatının önemli olduğuna ilişkin bir yargının ötesinde normlar, öldürmenin kötü ve bu fiili işleyen de cezalandırılması gereğine ilişkin kural koyar. Bu bağlamda hukuk, değerlerin normatif dışa yansımalarının en belirgin örneği olarak gösterilebilir (Aydın, 2011).

Belli ihtiyaç ve eylemlerin süreklilik kazanmış gerçekleşme şekilleri olan kurumlar, değerlerin dışa yansımalarının üçüncü aşaması olarak ortaya çıkarlar. Örneğin; din, değerlerin norm ve kurumsallaşmış bir alanı olarak ele alındığında tevhid inancı en yüksek değer, namaz ise bu değer yansımalarını üzerinde taşıyan kurumsallaşmış bir değerdir. Değerlerin dışa dönük son aşaması ise insan eylemleridir. Nitekim değerlerin bir bilgi olarak kalmaması ve eylemlere yansımaları beklenir (Aydın, 2011).

Buraya kadar aktardığımız değerlendirmeler ışığında özetle değerler, insan davranışlarını belirleyen ve yönlendiren ilkeler; insan, nesne vb. şeyleri değerlendirmeye imkan sağlayan, ölçek vazifesi gören kriter ve referans noktaları; iyi ve kötü hakkında bize bilgi veren ve yol gösteren unsurlar; insanı bireysel ve toplumsal yaşamında kontrol etmeye yarayan, dayanışmayı temin eden araçlar olarak ele alınabilir.

3. DEĞERLER SINIFLANDIRILABİLİR Mİ? HANGİ TÜR DEĞERLERDEN SÖZ EDİLEBİLİR?

Değerler, insanın varlık alanlarının her boyutunda kendini gösterir. Dini, siyasi, ekonomik, sanatsal vb. her alanda değerlerden söz edilebilir. İnsanın var olduğu ve eylemde bulunduğu her türlü

durumdan dolayıdır ki, dini değerler, kültürel değerler, toplumsal değerler, siyasi değerler, ekonomik değerler, bilimsel değerler gibi kategorik tasniflerle karşılaşmaktayız. Her alanın kendine özgü değerleri olmakla birlikte değerler hiyerarşisinde daha üst noktada bulunan ve yüksek değerler diye de tanımlanan değerler her alan için geçerlilik özelliği taşımaktadır. Örneğin; adalet, çalışma, saygı gibi değerler her alan için geçerlidir. Bu özellikleri nedeniyle ki, başkalarının görüşlerine saygı duymak, hem ilmin, hem dinin, hem ahlakın hem de siyasetin bir değeri olarak görülebilir. Bu da çoğu zaman değerleri kesin bir kategorik tasnife tabi tutmanın güçlüklerine işaret etmektedir (Uysal, 2003).

Literatürde farklı değer sınıflandırmaları dikkat çekmektedir. Amaç (yüksek) ve araç değerler, evrensel ve yerel değerler, geleneksel ve modern değerler, ahlaki ve ahlaki olmayan değerler, toplumsal ve toplum üstü değerler, maddi ve manevi değerler bu sınıflandırmalardan bazılarını oluşturmaktadır (Lickona, 1991; Mengüşoğlu, 1992; Aydın, 2011). Değerlerin bu şekilde tasnif edilmesinde meseleyi öznel veya nesnel perspektiften ele almanın etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Değerlerle ilgili bu tasniflerde bir değerler hiyerarşisinin gözetildiği anlaşılmaktadır. Aydın'a göre (2011: 43-44), değerlerin sosyal hayatta işlevlerini yerine getirebilmesi için bu hiyerarşinin sağlıklı çalışması gerekir. Değerler insanın zihinsel dünyasında bir hiyerarşiye sahiptir ve en altta araç değerler bulunur. Bunların üzerinde ise yüksek değerler yer alır. Yüksek değerler de kendi içinde bir derecelenme ile nihai yüksek değerler şeklinde ele alınır. Yüksek değerler başat değerler olup işlevsel olarak sadece bir alanla ilgili kalmayıp diğer alanları da ilgilendirir. Dinde tevhit, siyasette demokrasi, ailede monogami, sosyal hayatta adalet nihai değerlerdir. Bunların hepsi diğer değerler üzerinde az çok etkili olurlar. Örneğin ailede demokrasiye, dinde adalete her zaman ihtiyaç vardır. Kurumların alt değerleri de bu nihai değerlerle ilişkilerini kurduklarında tam anlamlarını bulurlar.

Değerlerle ilgili böyle bir hiyerarşik yapı ortaya konulmaya çalışılmış olmasına rağmen, belli bir toplum ve zamanda ve belirli koşullar altında hangi değerlerin daha öncelikli ve önemli olduğu ile ilgili bir çatışma her zaman var olmuştur. Hatta toplumsal şartların değişmesine paralel olarak toplumdaki değerler hiyerarşisi de değişme gösterebilmiştir. Bir kişi belli bir toplumsal durumda önem verdiği ve diğer değerlere göre öncelik atfettiği bir değeri başka bir durumda önemsemeyebilir. Örneğin; güvenliği tehdit eden olayların yaşandığı dönemlerde güvenliğe önem artarken, bunların olmadığı bir dönemde bireysel özgürlükler daha öncelikli bir değer olarak görülebilir (Özensel, 2003: 235-236).

4. DEĞERLER EĞİTİMİNE İHTİYAÇ VAR MI?

Son dönemlerde değerler üzerine bu kadar vurgu yapılıyor olması, değerlere verilen değer artmasından ziyade değerlere duyulan ihtiyacın artması olarak yorumlanabilir. Bir konuda çokça konuşuluyor olması, gerçekte o konudaki eksiklik ve zafiyetin bir işareti sayılabilir. Toplumdaki temel göstergelere baktığımız zaman bilim ve teknolojinin, uygarlık ve kültürün ilerlemesine ve gelişmesine paralel olarak bugünün dünyası kendisini insan olma yolunda aynı ölçüde ilerletebilmiştir demek zordur (Arslan ve Tunç Yaşar, 2006). Büyük bir değişim ve dönüşüm yaşayan dünyanın yeni şartları değerler eğitime olan ihtiyacı arttırmıştır. En basit şekilde günlük hayatta yaptığımız değerlendirmelerde değerlerle ilgili bazı duyarlılıklarımızın kaybolduğunu belirtiyor olmamız bile değerler eğitimi için bir gerekçe oluşturabilir. Yetişmekte olan genç nesil arasında gözlemlenen şiddet eğilimi, anne-babaya veya öğretmene karşı gelme, madde bağımlılığı, intihar, meşru olmayan cinsel eğilimler, kendine zarar verici davranışlar, sorumluluk bilincinde azalma gibi örnekler bu konuda tedbirler almak için uyarı niteliği taşımaktadır (Ekşi, 2003).

Bir toplumda değerlerin sarsılması, bazı değerlerin kaybolması ve önemini yitirmesi durumunda, çocuk ve gençlerin sağlam bir karakter ve bütünleştirilmiş bir kişilik geliştirmeleri zordur. Çünkü değerler, davranışlarımıza yön veren ilkeler ve standartlardır. Değerlerin zayıflaması ya da eksik öğrenimi, yeterince içselleştirilememesi durumunda kişilikler yetersiz ve etkisiz kalır, yeterince üretici ve yaratıcı olamadığı için, yıkıcı, saldırgan ve geriletici eğilimler güç kazanır. Bu nedenle

insanın karakterini yüceltecek, iyi olma kapasitesini arttıracak ve onu erdemli kılacak olan bir eğitim olmadan, insanın kendi kendisine iyi işler başarması kolay değildir. Bu bakımdan her türlü eğitim öğretimin nihaî amacı, insanın erdeme ulaşmasına yardımcı olmak olmalıdır. İnsanın ahlak ve karakterinin yücelmesine hizmet etmeyen bir bilgi ve eğitim, bozucu ve yıkıcı etkilerden kendisini kurtaramaz (Hökekleli, 2006: 52). Ahlaki hayatın sağlıklı olması, bu hayatı yaşayanların ve yaşatanların sağlıklı olması anlamına gelmektedir. Etrafımızı kuşatan atmosferin temiz olması, o havayı soluyanlar için ne kadar önemli ise, değerlerin solunmasındaki temiz hava da o kadar önemlidir. Hava kirliliği nefes alıp vermeyi nasıl güçleştiriyor, kirlilik biyolojik hayat için nasıl bir tehdit oluşturuyorsa, ahlaki hayattaki kirlilik de değerler dünyasını öylece tehdit eder. Havayı kirleterek hayatı tehdit edenler biz insanlar olduğumuz gibi negatif değerleri de biz üretmekteyiz (Poyraz, 2006: 173).

Günümüzde okul eğitimi, insan karakterini yüceltecek değerlerle yeterince donatılmış değildir. Daha çok bilgi depolama ve aktarma işlevi ile kendisini sınırlandırmıştır. Bilgi ve yaşam araçlarının çoğalmasına rağmen değerler alanının daralması ya da zayıflaması bireysel ve toplumsal birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Anomi, yabancılaşma, yaşamdan haz alamama, köksüzlük, değer patolojisi, varoluş bunalımı, manevi açlık, amaçsızlık gibi bilimsel kavramlar bu durumun bireylerin psikolojisinde meydana getirdiği sonuçları anlamada yeterli bir fikir vermektedir (Hökekleli, 2006: 53-54). İşte bu yüzden ahlak ve değerler eğitimi açık bir ihtiyaç olarak değerlendirilebilir.

5. HERKES İÇİN GEÇERLİ DEĞERLERİ BELİRLEME VE ÖĞRETMENİN İMKÂNI

Değerlerin eğitimi ile ilgili dünyadaki gelişme süreçlerine bakıldığında pozitivist bilim anlayışının oldukça etkili olduğunu söyleyebiliriz. Pozitivist bilim anlayışının bir sonucu olarak "okul değerleri öğretmeli mi? sorusu oldukça sıkı bir şekilde sorgulanmış ve itirazlar yapılmıştır. Bilimsel bilgiye büyük değer verilir yüceltilirken, değer ve ahlak alanı pozitivist bilim paradigmasının etkili olduğu süreçlerde güç kaybetmiştir. Ancak okulların değerleri öğretme ile ilgili sorumluluklarını sorgulayan bu düşüncenin kendi içinde tutarlı olmadığı anlaşılmıştır. Nitekim eğitimin veya okulların temel amacı nedir? şeklindeki bir soruya sadece bir takım bilimsel bilgileri öğretmek cevabını vermek bu konudaki sorumluluğu basite indirgemek olur. Çünkü eğitimin kendisi mahiyeti gereği değer yüklü bir aktivitedir. Üstelik toplum derin bir ahlaki problem içinde iken okulların seyirci kalması mümkün değildir. Bununla birlikte özellikle değerlerin öğretimi söz konusu olduğunda yapılan itirazların arka planında belli bir dünya görüşü ve ideolojinin eğitim yoluyla çocuklara yansıtılabileceğine dair endişelerin büyük rol oynadığı söylenebilir. Her ülkenin ve toplumun sahip olduğu tarihi, kültürel, sosyal, millî ve dini alandaki tecrübe ve birikimlerinin bir devlet ideolojisi olarak yetişmekte olan öğrencilere aktarılmasında öğretim programlarının çok kullanışlı bir araç olduğu bilinmektedir (Öntaş, 2016, 2017). Dolayısı ile okullarda değerler eğitimi ile ilgili bir girişimin bu endişe ve itirazları dikkate alması, toplumsa uzlaşa, hoşgörü, dayanışma ve bir arada yaşama açısından son derece önem arz etmektedir.

Ekşi (2003), bu konuda gerek aileler ve toplum ve gerekse okulun başlıca amaçları arasında temel insani değerleri benimsemiş bireylerin yetiştirilmesine yönelik bir bakışın gerekliliğine işaret etmektedir. Buradan hareketle okulların iki temel amacından bahsetmektedir. Bunlar, akademik açıdan başarılı ve temel değerleri benimsemiş bireylerin yetiştirilmesidir.

Buradan eğitimde bireyin bir bütün olarak ele alınmasının gerekli olduğuna vurgu yapabiliriz. Çünkü demokratik bir toplumda sağlıklı süreçler bireylerin sadece bilgili olmaları ile sağlanamaz. Onların aynı zamanda temel değerleri benimsemiş iyi insanlar olmaları gerekir. Demokratik yaşam biçiminde özgürlük önemli bir değer olarak görülmektedir. Bu bağlamda demokratik toplum ahlak ve değerlere daha fazla ihtiyaç duyar.

Uysal (2003: 57), insanın bir yetenekler ve eğilimler varlığı olarak doğduğunu belirtmektedir. İnsan, nerede, ne zaman ve nasıl davranacağına dair bilgileri doğuştan getirmez. Bunun bilgisini insan

aldığı eğitimle, çevreden aldığı etkilerle ve gözlemleriyle belli bir süreçte kazanır. Ahlaki davranışların farklı toplumlarda farklı biçimler alması ve farklı biçimlerde değerlendirilmesi de sonradan öğrenildiğinin göstergesidir. Buradan hareketle ahlakın bir eğitim işi olduğu söylenebilir. Bu eğitim sadece okuldan ve okulda verilen derslerden ibaret değildir. Toplumdaki tüm paydaşlar bu sürecin bir parçasıdır. Bir bakıma bütün toplum bir okul ve her bireyi de bu okulun bir öğretmeni ve öğrencisi kabul edilebilir.

Ahlak ve değerlerin öğretilmesi, ilgili tüm paydaşların bir görevi olarak görülmeyle birlikte günümüzde yaşanan gelişmelerin okulun değerler eğitimi sorumluluğunu arttırdığını söyleyebiliriz. Bu sorumluluğun bir gereği olarak değerlerin öğretilip öğretilmemesinden çok hangi değerlerin, hangi yaklaşımlarla öğretilbileceği üzerinde çalışmalar yürütüldüğünü görmekteyiz. Değerler eğitimi ile ilgili farklı yaklaşımların ortaya çıkması da tam bu noktada kendini göstermiştir. Bu konudaki gelişmeye kısaca değinmeye çalışalım.

Literatürde genel gelişim seyri de dikkate alındığında değer eğitimi ile ilgili üç temel yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Birincisi değer aktarma veya değerlerin doğrudan öğretimi olarak adlandırılabilir, genel doğru kabul edilen bir takım değerleri öğrenciye aktarmayı amaçlayan, öğretmen merkezli, değerlerin telkin edilmesi ve davranış değiştirme yöntemlerini kapsayan yaklaşımdır. İkincisi, değer geliştirme veya gerçekleştirme olarak tanımlanan, öğrencilerin kendi yaşantı ve tecrübelerinden hareketle kendi değerlerini ve değerler sistemini kurmasını amaçlayan yüksek düzeyde öğrenci merkezli yaklaşımdır. Bu yaklaşım da kendi içinde değer açıklama/belirginleştirme, ahlaki muhakeme ve değer analizi boyutlarını içermektedir. Üçüncüsü ise her iki yaklaşımdan ve bu yaklaşımların metodolojisinden istifade eden bütüncül yaklaşımlardır. Karakter eğitimi ve adil topluluk okulları uygulamaları bu bütüncül yaklaşımlar içerisinde zikredilmektedir (Kaymakcan ve Meydan, 2014).

Daha önce de değindiğimiz üzere pozitivizmin etkisiyle değerler konusu bilimin dışında bir alan olarak görülmüştür. Özellikle 1960'lı yıllarda bireycilik gelişme göstermiş, öznellik, otonomi, özgürlük, demokrasi kavramları güç kazanmıştır. Bununla beraber toplumda daha önce paylaşılan bir takım değerlerin ve bu değerlerin oluşturduğu değerler sistematığının doğrudan öğretildiği ve öğretmenin değerlerle ilgili model olduğu anlayış zayıflayarak yerine bireyin kendi değer tercihlerinin yerleştirilmeye çalışıldığı bir süreç yaşanmıştır (Lickona, 1993). 1970'li yıllarda okulların değerleri öğretmesi ile ilgili olumsuz atmosfer dağılmış ve yeni bir formla yeniden gündeme gelmiştir. Ahlaki muhakeme, değer belirginleştirme gibi yeni yaklaşımların ortaya çıktığı bu dönemde değerlerin doğrudan öğretilmesi yerine bireye önemli bir alan açılmıştır. Örneğin; değer belirginleştirme yaklaşımı, değerlerin empoze edilmemesini, öğrencilerin kendi değerlerini özgürce seçebilmeleri için onlara yardımcı olunmasını öngörürken, Kohlberg tarafından gündeme getirilen ve öğrencilerin ahlaki muhakeme gücünü geliştirmeyi hedefleyen yaklaşımda da öğrencilerin hangi değerlerin diğerlerinden daha iyi olduklarına dair karar verebilmeleri amaçlanmıştır (Lickona, 1993).

Her bir yaklaşım değerler eğitimine katkılar sunmakla birlikte önemli problemler de barındırmaktadır. Örneğin, değer belirginleştirme, zengin bir metodoloji önermesine rağmen, kişisel tercihler ile daha bağlayıcılık içeren ahlaki değerler arasındaki ayırmada başarısız olmuştur. Kohlberg, gerekli ancak iyi bir karakter için yeterli olmayan ahlaki muhakeme üzerine odaklanmış ve okulun ahlaki gelişimdeki rolünü yeterince dikkate almamıştır (Lickona, 1993, 7).

1990'larda ise değerler alanındaki bu göreceliğin özellikle toplumsal alanda ve eğitim alanındaki olumsuz etkilerine bir eleştiri olarak daha bütüncül bir özellik arz eden yeni karakter eğitimi akımı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımda bireye verilen özgürlük ve özerklik yanında bireyden toplumun paylaşılan değerleri ile bir uzlaşma içinde olması ve bir ahenk sağlanabilmesi öncellenmiştir (Lickona, 1993).

Değerler eğitiminde hangi değerlere öncelik verileceği ve hangi yaklaşımların kullanılacağı meselesinin, aslında toplumdaki bireylerin tamamının değerlere bakışı ve değerleri anlama biçiminin farklılaşması ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Durum böyle olunca okul, iki temel problem

ve zorlukla karşılaşmaktadır. Bunlardan birincisi uygun değerleri tanımlamak ve okulda tutarlı bir yaklaşımı garanti etmektir. Çünkü değerler için belirlenmiş herkes için geçerli bir değerler listesi oluşturmanın önemli zorlukları bulunmaktadır. Farklı kişi ve kurumların değerlerle ilgili öncelikleri kimi zaman birbirleriyle örtüşmemektedir. İkinci temel zorluk ise değerler eğitimi yaklaşımlarının, çocukların okul dışında, evden, medyadan veya akran gruplarından öğrendikleri değerlere yeterli düzeyde etki edememeleridir. Bunlara yeterli hassasiyet gösterilmediği zaman da çocukların bu farklı kaynaklardan değerler namına ne aldıkları ve öğrendiklerini hesaba katmamak anlamına gelmektedir (Halstead, 2005).

Uygun değerleri belirleme konusunda homojen toplum yapılarında açık bazı temeller bulmak çok zor değildir. Bu durumda çocuklar objektif bir gerçeklik olarak kendi toplumlarının değerleri ve bunların uygulamaları ile tanışmaktadırlar. Ancak çok kültürlü toplumlarda bu tür bir yaklaşım zorluklar içermektedir. Bir takım değerlerin varlığı ve önemi konusunda aynı düşüncelere sahip olursa bile aynı değerleri paylaşma konusunda farklılıklar daha belirginleşmektedir. Buna rağmen en asgari düzeyde olsa bile bir ortak değerler ve davranış standartları bulmak mümkün gözükmemektedir. Çünkü böyle bir durumu reddetmek toplumun varlığını reddetmek anlamına gelir. Temel bir sosyal ahlaklılık anlayışı, ortak bir hukuk sisteminin kabulü ve toplumun büyük bir çoğunluğunu içine alacak bir yönetim biçimi, bugünün toplumlarını ayakta tutmayı mümkün kılabilir (Halstead, 2005)

Halstead (2005), okulların kendi değerlerini tartışmak ve netleştirmek suretiyle onları toplumsal hale getirmekle ilgili görevlerinin karmaşık bir durum olmasına rağmen saygı ve sorumluluk gibi bazı değerleri tespit edip, bu değerlerin dışında insanlar için önemli olan ve öğretilmesini istedikleri diğer değerlerin de bir listesinin çıkarılabileceğini ifade etmektedir. Ona göre bu süreç, geniş ölçekli bir destek sağlamak üzere öğretmenler, idareciler, diğer okul personeli, aileler, öğrenciler ve toplum temsilcilerini bir araya getirmek için de büyük bir şans olarak değerlendirilebilir.

Lickona da (1991), çocuklarımızın sahip olmasını istediğimiz ahlaki değerler konusunda aslında temel noktalarda anlaştığımızı belirtmektedir. Örneğin; onların yalan söylemesini, birilerine zarar vermesini hiç kimse istemez. Aksine doğru ve dürüst olmalarını, insanlara saygı göstermelerini ister. Her ne kadar toplumda değerler bir çatışma içinde olsa da, saygı ve sorumluluk gibi yüksek değerlerin günlük yaşamdaki görünürlükleri ortak bir ahlaki zemine sahiptir. Bu ortak zemini kabul etmek, okullarda değerler eğitimi yapmak için temel bir adım olabilir.

6. UZLAŞMAYI GÜÇLEŞTİREN BİR KONU OLARAK DEĞERLERİN KAYNAĞI SORUNU

Değer konusu, felsefe tarihinde tartışılan teorik bir konu olmasının yanında modern toplumun birçok pratiğinde değer çatışmaları şeklinde de tezahür edebilmektedir. Bir toplum içerisinde yaşayan tüm insanlar için bir takım değerlere sahip ve bağlı olmak bir tür zorunluluktur. Toplumsal hayatı mümkün kılan da bir nevi bu paylaşılan değerlerdir. Ancak modern insan için ortak değerlerden söz etmek güçleşmektedir. Hayatını kendi aklıyla düzenleyebileceği düşüncesinden hareketle ideal tip ve modelleri kabul etmeme eğiliminde olan modern insanlar da bir arada yaşamak zorunluluğuna tabidirler (Toku, 2002: 102). Kısacası hangi dönemde olursa olsun insanlar mutlaka bir değerler dünyasının içindedirler ve bu değerlere göre eylemde bulunmaktadır. Buradan hareketle bir takım değerlerin var olmasından ziyade bu değerlerin öznel veya nesnel olup olmadıkları konusu bir problem olarak ortaya çıkmakta ve tartışma bu noktada yoğunlaşmaktadır (Uysal, 2003).

Bu tartışmalara baktığımızda değerler konusunda genel olarak iki ana çizgiden bahsetmek mümkündür. Değerlerin öznelliği ve rölatifliği bir çizgiyi, nesnel ve mutlak olduğu düşüncesi de ikinci çizgiyi oluşturmaktadır. Birinci görüşe göre, aynı çağda, toplumdan topluma veya aynı toplumda çağdan çağa, yahut aynı toplumda mensup olunan kategorilere göre değerler değişebilir. İkinci görüşe göre ise değerler mutlaktır. Örneğin; "yalan söylemek kötüdür" şeklindeki bir değer yargısı iki kere iki dört şeklindeki yargılar gibi mutlaktır. Değer yargıları değişse bile değerler hiçbir

zaman değişmezler. Değerlerin nesnel olduğunu savunanlar, onların toplumdan topluma değiştiğinin farkındadırlar. Ancak onlara göre değişen şey değerler değil, onları algılayan gruplar ya da bireylerdir (Toku, 2002; Uysal, 2008).

Yargıların değişebilir olduklarından hareketle değerlerin tamamen rölatif olduğunu, tamamen objektif kabul edip mutlaklığını savunmanın doğru olmadığını belirten değerlendirmeler de söz konusudur (Toku, 2002). Aydın'a göre (2011), değerler soyut biçimleri ile değişmemektedirler. Değişen şey, bu değerlere verilen önem derecesi ve algılanış biçimleridir. Yani değerler, insan hayatına katıldıkları yargı, norm ve kurum aşamalarında bir biçimde toplumsallık ve dolayısıyla değişkenlik arz ederler. Ancak değerlerdeki değişmeyen yön yüksek değerlerde daha belirgindir.

Yukarıda iki ana çizgiden birisi olarak belirtilen değerlerin rölatif ve değişebilir olduğu düşüncesi, modern bilim düşüncesi ile paralellik arz etmektedir. Bu düşünceye göre bilim, değerden bağımsız bir düşünmeyi önceler. Değerler gözlem yoluyla elde edilmiş olgular olmadıkları için bilginin sınırları dışında tutulur. Değerden arındırılmış bir şey ancak bilim olabilir. Bilimin değer alanında söyleyeceği şey tespitten ibarettir. Böylece bilim alanı ile değerler alanı birbirinden ayrılmaktadır. Bu düşünceye göre değere farklı bir anlam yüklenmiş olmakta, her tür değer, kişiden bağımsız olamamakta ve bir değer atfedici var olduğu için değer var olmaktadır (Arslan ve Tunç Yaşar, 2006). Bu düşünce yapısına göre insan kendi hayatına yön verecek, eylemlerini belirleyecek değerleri kendisi tespit etmektedir. Böyle olunca kendisi dışında teklif edilen her türlü değer kişi için bir anlam ifade etmemekte, kendisi yeni değerler önermektedir.

Son dönemlerde ahlak ve değerler alanında yaşanan krize, değerlere bu denli rölatif bir anlayışın hakim olmasının neden olduğu dile getirilmektedir. Ahlak ve değerler alanının geçmişte bu kadar izafi olarak değerlendirildiği ve pratik hayata yansımalarının görüldüğü vaki değildir. Tüm insanlığa ait evrensel erdemlerin bireysel değerlere indirgenmesi bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Birey odaklı modern hayatla bağdaştırılamayan geleneksel değerler yenileri ile değiştirilmektedir. Örneğin; alçakgönüllülük çok kıymet verilen bir fazilet iken, günümüzde güven sorunu olarak algılanmakta ve bunun yerine özgüven bir değer olarak sunulmaktadır. Bu da modern hayatın değerlerinin pragmatik amaçlar doğrultusunda seçildiğini göstermektedir (Arslan ve Tunç Yaşar, 2006).

Tüm insanlık için geçerli ve objektif bir anlam içeren değerler dünyasından tamamen sübjektif, ahlaki ilkeleri gelenek ve göreneklere indirgeyen, birey veya toplum tarafından herhangi bir nedene bağlı olarak veya olmayarak seçilebilen, yargılanamayan bir değerler dünyasına kayma söz konusudur ve burada değerler bireyseldir ve ölçüt kabul etmezler (Arslan ve Tunç Yaşar, 2006). Buna göre iyi ve kötü, erdem ve ahlaksızlık yok; sadece kişinin kendisi için belirlediği değerler vardır. Bu bir nevi değerlerin değersizleştirilmesi ve yeniden değerlendirilmesi anlamına gelmektedir ki, böyle bir değer rölativizmi, bireyin kendi yarattığı değerleri mutlaklaştırmasıdır (Poyraz, 2006: 189).

Toku'ya göre (2002), kişinin bireyselliğine engel olmadan, birlikte yaşamayı kolaylaştıracak olan evrensel, ortak değerleri keşfetmeye ve modern hayatın rahatsız edici rölatif tavrılarını terk etmeye çalışmak imkan dahilindedir. En azından farklılıkları yok etmeye yönelmeyen her türlü değer uygulamasının, kamusal düzeyde var oluşunun şartlarının oluşturulabileceğine işaret etmektedir.

Poyraz da (2006) farklı ahlak tecrübelerine rağmen ahlakta evrensellik talebinin ardında farklılıklar içindeki birliğin, değişenin içindeki değişmezi keşfedip bunun üzerinde ahlaki bir insanın yattığını belirtmektedir. Ona göre kültürel pratiklerin ve törelerin farklılık göstermesi, ahlakın rölatif olduğu anlamına gelmez. Toplumların hayatları ve bu hayattan çıkarılan tecrübeler farklı olduğu için toplumsal kurallar, örfler ve adetler, toplumdan topluma ve çağdan çağa değişir. Örfler ve adetlerle beraber ahlak da değişime uğrar. Aslında ahlakta değişen biçimdir, tarzıdır. Ancak biçimleri oluşturan, biçimlerde ifade edilen anlamda bir değişme olmaz. Söz gelimi, saygıya dair bir şekil, saygılı olma biçimi zamanla ve topluma göre değişebilir ama saygı asli bir özellik ve değerdir. Bu şekilde değerlerin nesnel ilkeler olması ile bireysel tercihler arasındaki farka da işaret edilmiş olmaktadır.

Bireysel ve sosyal yaşantımıza rehberlik edebilecek ve herkes için bir takım belirleyici değerlerin varlığının bir vakıa olmakla birlikte bir zorunluluk olduğunu belirtmiştik. Sosyal hayatın devamlılığı biraz da bu değerlere bağlıdır. Özellikle yüksek değerler diyebileceğimiz ve çoğu zaman insanlar üzerinde daha etkin olan değerlere vurgu yapmak durumundayız. Bu değerler fert ve toplumların hayatına önemli faydalar sağlamaktadır. Örneğin; çalışmak ve kazanmak bir değer olarak ekonomik, dini, sosyal, ahlaki ve bireysel perspektiften herkes tarafından önemsenir ve değerli bulunur. Eğer yüksek değerler bu süreçte etkin olmazsa, çalışma ve kazanma ile ilgili süreçlere rehberlik etmezse sorunlar baş gösterir. Örneğin; ne şekilde olursa olsun kazanma düşüncesi, kısa yoldan kazanarak köşeyi dönme gibi bazı sapmalar görülebilir. Burada çalışmak ve kazanmak, hakkaniyet, helal kazanma, dürüstlük gibi yüksek değerlerle kontrol edilmemiş demektir ki, bu her ne kadar kişiye kazanma anlamında bir fayda sağlıyor gibi gözükse de topluma büyük zarar verir (Aydın, 2011). Buradan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür. Bireysel tercihler yüksek değerler tarafından yönlendirildiğinde ve bu tercihler yüksek değerlerin çizdiği çerçeveye yaklaştıkça anlamlı hale gelir. Yüksek değerlerin bazı bireysel tercihleri veya çıkarları sınırlandırıyor gibi gözükmesi kimseye özel bir çıkar sağlamak için değildir. Bu durum herkesin yararına olacağı düşüncesine dayanmaktadır.

7. OKULLAR DEĞERLER EĞİTİMİNİ NASIL DİZAYN EDEBİLİR?

Değerler eğitiminin kapsamının ne olacağı ve okullarda nasıl uygulanabileceği konusunda farklı yaklaşım ve öneriler geliştirilmiştir. Bu bağlamda her ülke ve eğitim sistemi kendi toplumsal, sosyal, siyasi ve kültürel özelliklerini dikkate alarak bir şekilde farklı isimler altında programlar uygulamaktadırlar. Değerler eğitimi, karakter eğitimi, vatandaşlık eğitimi, etik eğitimi, ahlak eğitimi, din eğitimi vb. başlıklar altındaki uygulamaları burada zikredebiliriz.

İnsanın sonradan geliştirilmeye müsait, doğuştan getirdiği bazı potansiyellerinin ve yeteneklerinin olduğu, eğitimde genel kabul gören bir düşüncedir. İnsanların potansiyellerini ve yeteneklerini geliştirmesi ve iyi ahlaki değerlere kendiliklerinden sahip olmaları ise kolay değildir. Bu nedenle öğrenim çağındaki her bireyin uygun ahlaki kararlar ve davranışlar sergilemesine yardımcı olacak değerler ve becerilerle donatılması okulların temel hedefleri arasındadır. Bu yönüyle değerler eğitimi genel bir çerçeve olarak, öğrencilerin sorumluluklarını taşıyabilecekleri, makul seçimler yapabilmelerine imkân sağlayan bilgi, beceri ve yeteneklerin geliştirilmesi olarak ele alınabilir (Ekşi, 2003: 80).

Ahlak ve değerlerle ilgili literatür incelendiğinde, ahlakın gerçekleşebilmesi için üç boyut gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bunlar ahlakın bilgi boyutu, duygu boyutu ve davranış boyutudur. Bilgi boyutu, neyin iyi veya kötü olduğunun bilinmesidir. Çünkü insan bir davranışı iyi biliyorsa onu yapar, kötü görüyorsa ondan uzak durmaya çalışır. Nitekim bir kişinin ahlak anlayışı ile onda ortaya çıkan davranışlar arasında bir uyum olması beklenir (Uysal, 2003). Bugün okullarda yapılan değerler eğitiminin özellikle bilgi düzeyinde kalması nedeniyle eleştirildiğini görmekteyiz. Öğrencilere “yalan söylememelisin”, “başkalarına zarar vermemelisin” şeklinde sadece bir takım değerlerin önemli ve gerekli olduğuna dair yüklemeler ne yazık ki yeterli etkiyi göstermemektedir. O halde bu konuda daha farklı boyutların da dikkate alınması gerekmektedir.

Ahlakın ikinci boyutu duygudur. Birine iyilik yapma, yardım etme gibi davranışlarda bulunduğumuzda bundan haz ve zevk alır, hoşumuza gitmeyen kötü bir davranış sergilediğimizde ise pişmanlık duyarız. İyi davranıştan haz alma, kötü davranıştan pişmanlık duyma ahlak ve değerler adına insan için iyi ve olumlu bir durumdur. Ahlakın üçüncü boyutu ise davranıştır. Ahlakî bilgimiz bizi bildiğimiz şekilde davranmaya zorlar ve bunu yaptığımızda da bize mutluluk verir veya tersi olur (Uysal, 2003: 62). Ancak ahlakın bu üç boyutu arasında sosyal hayatta karşılaştığımız bazı tutarsızlıklar vardır. Örneğin, yalan söylemenin kötü bir şey olduğunu söyleyip yalan söylediğine şahit olduğumuz nice örnekler bulunmaktadır. O halde bu tutarsızlığa neden olan bazı saikler söz konusudur.

Öncelikle kendisinde bu tutarsızlığın gözlemlendiği kişinin ahlaki bilgi kaynağına bakmak gerekir. Kişinin ahlak kurallarını kimden, hangi kaynaktan aldığı önemli bir boyuttur (Uysal, 2003). Bugün insanlar için en zor ve en karmaşık durum, ahlaki veya ahlaki olmayan durumlara sebebiyet verecek bilgi kaynaklarının fazlalaşması, hangi kaynaktan ne tür bir bilgi ve örnekliğin alındığının kontrol edilememesidir. Bu süreç hem okulun hem de ailelerin işini oldukça güçleştirmektedir.

Ahlaki davranışlardaki tutarsızlığın bir diğer nedeni de, farklı çevrelerde yetişen insanların ahlak standartlarının ve ölçülerinin birbiriyle örtüşmemesidir. Örneğin, evde saygı, sorumluluk, paylaşma gibi değerleri yeterince içselleştirememiş bir çocuk veya genç, okulda veya toplumda farklı sonuçlarla karşılaşabilmektedir. Uysal'a göre (2003), bu tutarsızlığın en önemli bir diğer nedeni ise, daha önce de belirtmeye çalıştığımız üzere ahlaki davranışa kılavuzluk edecek değerler ve bu değerlerin kaynağı konusunda uzlaşmanın zorluğudur. Buna paralel olarak bazı değerlerin başka bazı değerlerin gerisine itilmesi de bu tutarsızlıkta oldukça etkili olmaktadır. Örneğin; ekonomik bir değer olarak çalışıp kazanmak, eğer ahlaki değerler parantez içine alınarak gerçekleştirilirse değerlerde çatışma ve kriz baş gösterir. İşte bu yüzden yüksek/aşkın değerler olarak ifade edebileceğimiz değerler, diğer değerlerin gerçekleşmesine kılavuzluk etmek durumundadır. Çünkü yüksek/aşkın değerler ile çeliştiğinde ve çatıştığında diğer değerler bir değer olmaktan çıkarak, bireylerin kendi hırs, ihtiras ve menfaatlerinin bir aracı haline dönüşürler.

Değerler eğitiminin okullarda nasıl organize edilebileceği ile ilgili meselenin felsefesinden pratik uygulama süreçlerine kadar birçok detay belirtmek mümkündür. Ancak böyle bir girişim, bu çalışmanın sınırlarını zorlamak anlamına gelmektedir. Bu yüzden yukarıda verdiğimiz bilgiler ışında genel bir yaklaşım olarak şu adımların takip edilmesi teklif edilebilir: Birinci adım olarak öğrencilere değerlerin içeriğini öğretmek, onlara toplumda var olan ahlaki değerler ile ilgili bilgi vermek bir başlangıç olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda okul, gerçek yaşamın bir küçük modelini oluşturabilmeli, öğretmenler de ahlaki tutum ve karakter özellikleri hakkında örnek ve uygulamalarla öğrencileri bilgilendirebilmelidirler.

İkinci adım olarak, öğrencilerin okulda elde ettikleri bilgi ve değerleri günlük yaşama nasıl aktarabileceklerine odaklanıp bu konuda değerleri hayata aktarabilecekleri yetenekleri kazanmalarını temin etmek gereklidir. Üçüncü adım olarak da, öğrencilerin değerlerle ilgili elde ettiği bilgi ve geliştirdiği yetenekleri sınıf ve okul dışında uygulayabileceği girişim ve teşebbüsler oluşturulmalıdır. Öğrencilerin bu çerçevede ne zaman ve ne düzeyde bir ahlaki davranış göstereceği konusunda feraset geliştirmelerine çalışılmalıdır. Bunu yaparken değer eğitimi yaklaşımlarını bütüncül şekilde kullanmak hem birey hem de toplum açısından daha verimli sonuçlar verecektir (Zecha, 2007).

Okullarda değerlerin öğretilmesi ile değerlerin okulları şekillendirmesi arasında da sıkı bir ilişki vardır. Okulların sahip olduğu değerler, onların organizasyonlarında, programlarında, disiplin uygulamalarında ve tabii ki öğretmen ve öğrenciler arasındaki ilişkilerde açık bir şekilde görülür. Öğretmenler, çocukların çalışmalarında gerekli hassasiyeti gösterdiklerinde, onların hayal dünyalarını geliştirmelerini takdir ettiklerinde, olumsuz söz ve davranışlarını engellediklerinde, girişimci olmaları konusunda onları desteklediklerinde ve bütün bunların yanında onların fikirlerini ilgi ve sabırla dinlediklerinde aslında öğrenciler değerlerle ve değer yüklü konularla tanışmaktadırlar. Bu yönüyle değerleri hem eğitim teorisi hem de okulların pratik etkinlikleri bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.

Bu çerçevede değerler eğitimi, en geniş anlamıyla çeşitli programlar aracılığıyla, yetişen yeni nesle temel insani değerleri kazandırma, onlara karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olma gayretlerinin ortak adı olarak tanımlamak mümkündür. Bu yönüyle değerler eğitimi ayrı bir program değil, aksine okulun bütün programlarına nüfuz etmesi gereken entegre bir program olarak ele alınmalıdır (Ekşi, 2003: 80). Ancak bunu yaparken değerlerle ilgili bir takım kavram ve konuların belli programların içine yerleştirdiği bir uygulamaya dönüşmemesine dikkat edilmeli, bu sorumluluk belli bir disiplinle sınırlandırılmamalı, okulun ve tüm paydaşların ortak bir sorumluluğu olarak ele alınmalıdır.

8. SONUÇ

Dünyada ekonomik, sosyal, kültürel, politik birçok alanda yaşanan değişimler, modern dönemde insanların değerler ekseninde doğru ve makul tercihler yapabilmesini önemli ölçüde güçleştirmiştir. Hatta bu süreçte değerlerin anlaşılması ve onların hayata aktarılmasında kimi zaman bazı çatışmaların olduğu da bir gerçektir. Bununla birlikte, toplumların var olması ve birbirleri ile ilişkiler geliştirebilmeleri aynı zamanda her zaman ortak bir zemin bulunabildiğini göstermektedir. Pozitivist bilim paradigmasının bir sonucu olarak bilimsel çalışmaların değerlerden bağımsız olması gerektiği anlayışı eğitim alanında da kendisini hissettirmiş, bu kapsamda okulların değerleri öğretme konusunda bir inisiyatif alması, bu bilim anlayışı açısından problemlilik olarak algılanmıştır. Ancak eğitimin kendi mahiyetinden kaynaklanan değer yüklü boyutu, bu bakış açısının mantıklı ve gerçekçi olmadığını göstermiştir. Bundan sonraki süreçte ise okulların değerleri öğretip öğretmemesinden ziyade bunları nasıl öğretebileceği hususu ön plana çıkmış ve değerlerin öğretimi için çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımların geliştirilmesinin kaynağında ise hangi değerlerin veya kimin değerlerinin öğretilmesine dair tartışmalar ve değerlerin kaynağı sorunu yatmaktadır. Herkesin üzerinde uzlaşabileceği bir değerler setinin belirlenmesi ve bunun ne tür bir yaklaşımla öğretilmesine yönelik gelişmeler, çok kültürlü toplumlarda bile evrensel olarak kabul edilen ve paylaşılan bazı değerlerin eğitim süreçlerine dahil edildiğini göstermiştir. Bu durum, adalet, saygı, sorumluluk gibi bazı değerlerin bir değer olarak herkes tarafından kabul edilebildiğini, ancak toplumsal ve kültürel çevrenin etkisiyle bunların anlaşılması ve hayata aktarılması süreçlerinde bazı farklılıkların olabildiğini ortaya koymuştur. Değerler eğitimi ile ilgili yaklaşımlar, bu kapsamda değerlerin anlaşılması, kişilerin kendi değerlerini ve değer dünyalarını keşfetmeleri ve bunları yaşamlarına aktarmalarına yönelik fırsatlar sunmaktadır. Bu çerçevede okulların değerlerin öğretimi ile ilgili yaklaşımlardan bütüncül bir şekilde yararlanarak değerleri belirlemesi, bu değerler konusunda öğrencileri bilgilendirmesi, bu değerleri anlamaları, içselleştirmeleri ve onlara göre davranış geliştirmeleri konusunda sorumluluk üstlenmesi son derece anlamlı ve bir o kadar da açık bir ihtiyaçtır.

Kaynakça

- Arabacı, F. (2007). *Çağdaş Değerler Karşısında Dini/Dinileştirilmiş Değerler ve Normların Kırılma Noktaları*. Din-Kültür ve Çağdaşlık Sempozyum ve Müzakereleri İçinde (288-307). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arslan, Z. Ş. ve Yaşar, F. T. (2006). Yükselen "Değer" Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım. *DEM Dergi*, 1(1), 8-11
- Aydın, M. (2011). Değerler, İşlevleri ve Ahlak. *Eğitime Bakış Dergisi*. 7(19), 39-45.
- Ekşi, H. (2003). Temel insanî değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: Karakter eğitimi programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-96.
- Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Halstead, J. M. (2005). Values and Values Education in Schools. (edt: J.M. Halstead & M.J. Taylor) *Values in Education and Education in Values (2-13)*. UK: The Falmer Press.
- Hökelekli, H. (2006). Değer odaklı eğitim, *DEM Bülten-Dergi*, 1, 50-55.
- Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2014). *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları
- Lickona, T. (1991). *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*. Newyork: Bantam Books.
- Lickona, T. (1993). The Return of Character Education. *Educational Leadership*. November 1993. 6-11.
- Mengüşoğlu, T. (1992). *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Öntaş, T. (2016). İdeolojinin Kültürel Yorumu Olarak Değerler ve Bir Değerler İdeolojisi Olarak Muhafazakârlık. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14(31), 159-185.

- Öntaş, T. (2016). İdeolojinin Kültürel Yorumu Olarak Değerler ve Bir Değerler İdeolojisi Olarak Muhafazakârlık. *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Endoktrinasyon Ve İdeolojinin Yeniden Üretimi*, 18(1), 313-332.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-239.
- Poyraz, H. (2006). Ahlakın Dikotomisi İç Ahlak/Dış Ahlak. (Ed. Y. ve A.U. Mehmedoğlu) *Küreselleşme Ahlak ve Değerler (169-194)*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Toku, N. (2002). Değerlerin Dilemması: Subjektiflik ve Objektiflik. (Ed. Ş. Yalçın) *Bilgi ve Değer içinde (101-113)*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Uysal, E. (2003). Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 51-69.
- Uysal, E. (2008). Çağımızda Değer Kaymalarının Doğurduğu Sonuçlar ve Etik Kimliğin Korunması. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1). 67-79.
- Veugelers, W. & Vedder, P. (2003). Values in teaching, *Teachers and Teaching*, 9(4), 377-389
- Zecha, G. (2007). Opening the Road to Values Education, (Ed. David N. Aspin & J.D. Chapman) *Values Education and Life Long Learning (48-60)*. Netherlands: Springer.

Extended Summary

The term Value/s are used to refer to principles which determinate and guide human behaviors, points of reference and criteria which provide an opportunity for judging people and objects, components which inform and guide us about good and bad, instruments to control people in their individual and social life. Values show themselves in every aspects of human life. In this context, it can be noted that values are in all areas such as religion, politics, economy, art, education and so on. As a reflection of this situation, categorical classifications have been made like religious, cultural, social, politics, economic and scientific values. Despite each field has its own values, identified as higher values and which are at the top point of values hierarchy, have the characteristics of validity for every field. For instance, values such justice, respect and responsibility are values which every field cares about. We can also state that subjective and objective perspectives are effective on different values classifications in literature.

People necessarily have a world of values and act according to them. This shows us existence of a number of values. At the same time, in numerous practices of modern society there are several value conflicts. These value conflicts among people mainly intensify on whether values are subjective or objective. This situation have complicated teaching values and the issue of which values/whose values will be thought has been discussed as an important issue. However, without prevention of person individuality, the effort to leave disruptive relative attitudes of modern life and to explore universal values which facilitating leaving together can be accepted as a significant step.

Developments in various fields such as economic, social, cultural and politics considerably complicated making people accurate and reasonable choices based on values in modern time. In this situation, it had been expected from schools, teachers and families to undertake several tasks specifically raising students awareness about values. Values education practices which performed under the different names but focused on same target in schools have showed seeking solutions for problems in this field. In recent years, we also see some attempts to give a place for values in the curriculums and a great attention about teaching them in Turkish schools. Emphasis on teaching values in educational environments shows the need in this area. Thus, despite the significant developments in the field of science and technology some indicators in modern societies imply to problems about have a set of values and act according to them. In this regard, our remarks on disappearing our some sensibilities related with values in daily life can be also a basis for values education.

It is difficult to say that the school education is equipped with values today. School education which is more focused on academic success, is not equally pay attention to teaching values. In this context, we can state that pozitivist understanding of science has quite influence in showing schools no interest about teaching values. However, it was understood that this thought which is giving priority to remain schools neutral about values and opposing to teach them, was not reasonable and consistent in itself. Moreover, while society faces with deep moral problems, it can not be expected from schools to stand by on this issue. It is accordingly stated that schools have two main aims about educating individuals who are successful and internalized basic values. Although teaching values is collective responsibility of whole society, it is expected from schools taking more initiative about values education.

Schools have some challenges to carry out their responsibilities in values education. One of these, specifying acceptable and appropriate values for all, other is how these values will be thought. It is not so difficult to find some clear basics about specify appropriate values in homogeneous societies. But, in multicultural societies such approach includes some difficulties. Even if a common understanding about existence and importance of a number of values, differences in sharing some values are becoming more visible in such societies. However, it is possible to find some shared values and behaviour standarts at a minimum level in every society. In this situation, seeking

teachers, administrators, students, families and community representatives a common ground together can be seen as a great chance in order to overcome the difficulties. Following specification of values, a comprehensive approach will contribute both transferring values which is existed in society and exploring and developing students their own values. Indeed, basic values education approaches aim to deal with this problem.

We can offer three steps as a general framework for how schools are going to implement values education. As a first step, teaching content of values to students and keep them informed in regard to moral values existed in society. In second step, students must be upskilled about transferring knowledge and values which they gained in school to daily life. As a third step, it can be constituted initiatives and opportunities which students will practice their knowledge ve skills in relation to values in classroom and outside of school.